

OLÁH SÁNDOR**MODERNIZÁCIÓS KÍSÉRLETEK CSÍK
ÉS UDVARHELY VÁRMEGYÉK
MEZŐGAZDASÁGÁBAN 1940-1944 KÖZÖTT***

A 2. bécsi döntés után az erdélyi közéleti-politikai diskurzusok egyik, talán leggyakrabban forgalmazott gondolata az „egybehangolás” az „erdélyi újjáépítés”, a visszatért területnek az „ország vérkeringésébe való bekapcsolása” volt.

A korabeli társadalmi szereplők gondolkodásában ezeknek a kifejezéseknek tartalmát a magyarországi és erdélyi gazdasági, társadalmi közigazgatási, politikai intézményrendszer modernizálása, gazdasági felemelkedés, iparosítás, a mezőgazdasági termelés korszerűsítése, szociális problémák megoldása jelentette. Indoklásként gyakran elhangzott, hogy Erdély gazdasági támogatásával nemcsak a két világháború közötti román kormányok, de az első világháború előtti magyar kormányok mulasztásait is pótolni kell.

A visszacsatolt terület helyzetével ismerkedő gazdasági szakemberek, politikusok¹ úgy vélekedtek, hogy Magyarország egy elmaradott, társadalmi, gazdasági, szociális gondokkal küszködő területrésszel gyarapodott.

A mezőgazdaságban „ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben, jellemző volt a szétaprózott birtokszerkezet, elmaradott volt a termelési kultúra, alacsonyak termésátlagok. A gabonaneműek hektáronkénti termésátlagai a trianoni Magyarország területén és Erdélyben az első világháború előtti és az 1936-37 évi adatok alapján az alábbiak²:

* Jelen munka alapjául szolgáló kutatásunkat a budapesti XXI. Század Intézet támogatja.

1 A visszacsatolás utáni időszakban politikusok, gazdasági szakemberek sűrűn látogatták Erdélyt. Társadalomtudományi kiadványok hasábjain (pl. Magyar Statisztikai Szemle, Közgazdasági Szemle, Hitel, Kárpátmedence) cikkek, tanulmányok mutatták be a „visszatért” terület társadalmi gazdasági viszonyait.

2 PONGRÁCZ Kálmán: *Erdély és a Székelyföld gazdasági problémái*. In: Közgazdasági Szemle. 1940. 64 sz. 804 p.

	Búza (q)	Rozs (q)	Árpa (q)	Zab (q)	Kukorica (q)
Erdély 1910-1913	10,8	10,6	13,9	12,5	16,8
1933-1937	10,4	10,0	10,4	9,7	11,2
Magyarország 1936-1937	13,3	11,3	13,5	12,2	18,5

A táblázatból kitűnik, hogy a mezőgazdasági termelés színvonala Erdélyben a két világháború között visszaesett. (Megjegyezzük, hogy nem egész Erdély területén. Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása* c. tanulmányának adatai szerint a barcasági szászok termésátlagai, a gabonaneműeknél – a kukorica kivételével – meghaladták a magyarországi átlagokat is.)³

A harmincas évek végére a döntően rurális térségben „az alacsony termelési színvonal és terményárak következtében a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egész Erdély területén, de főleg a Székelyföldön tovább süllyedt, s bár szakszerű üzemstatisztikai felvételek nem készültek, szakértők véleménye szerint egy 3-4 holdas kisbirtok évi jövedelmét 15.000 lejnél, vagyis kb. 500 pengőnél többre nem lehet értékelni.”⁴ E megállapítás időszakának mezőgazdasági napszámbeírta figyelembe véve, egy ilyen kisbirtok 500 pengős évi jövedelme kb. 55-60 napszámra felelt meg.⁵

Az agrárszakemberek helyzetfelmérése szerint a gazdák nem rendelkeztek megfelelő vetőmagokkal, a rét és legelőgazdálkodás gyakorlatilag nincs, a gyümölcsstermesztés külterjes, szántás és trágyázás nélküli, nem ismerik a védekező permetezést. Az állattenyésztésben szükséges a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.⁶

Jelen írásban a visszacsatolás utáni gazdasági, társadalmi átalakulások szerteágazó problémaköréből a mezőgazdasági termelés szférájában bekövetkezett változások bemutatására szorítkozunk. Vizsgálódásaink földrajzi helyszíne az egykori Csík és Udvarhely megyék területe.

3 VITA Sándor: *A Székelyföld önellátása*. In.: Hítel. 2 évf. 1937. 4. 277 p.

4 PONGRÁCZ Kálmán: i.m. 802 p.

5 *Jelentés Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék Vármegyék nemzetiségi és társadalmi viszonyairól, valamint gazdasági és hitelügyi helyzetéről*. Föl. Hung. 2127. 1942. 9 p.

6 SOLTY Ernő, dr.: *Agrárpolitikai feladatok Erdélyben*. In: Kárpátmedence. Gazdaságpolitikai Szemle. 1941 május. 37-44 p.

Mezőgazdasági modernizáció

A mezőgazdasági termelés korszerűsítésében a gyenge piac mellett az állam volt a legfontosabb modernizáló tényező.⁷

Gazdasági szakemberek, társadalomkutatók, politikusok egybehangzó véleménye volt, hogy az új államkeretek közötti gazdasági különbségek kiküszöbölésére a kormánzatnak kell elvégezni az „egybehangolás”⁸ néhez munkáját. Az államilag irányított termelészervezést az erdélyi közgondolkodásban is ismert és kívánatos gazdaságpolitikai gyakorlatként értékelték. Oberding József György gazdasági szakíró korszakos újításként üdvözölte a *Hitel* hasábjain az 1937. március 22-én megjelent román mezőgazdasági törvényt, amely Romániában meghirdette az irányított gazdaság elveinek alkalmazását a mezőgazdaságban.⁹ A törvény hiányosságainak kiemelése után a szerző hasznosnak, eredménnyel biztató rendelkezésnek tekinti a községek két- és háromnyomásos vetésforgójának – ha kell, hatósági erőszak bevetésével – modernebb művelési rendszerekre történő felcserélését.¹⁰

7 Már a századforduló után történtek kísérletek a Székelyföld gazdasági felemelésére. A megyeszékhelyeken minisztériumi kirendeltségek létesültek, székelyföldi népsegítési akció bontakozott ki. Dörner Béla Udvarhely megyei kirendeltség-vezető emlékezései szerint az akció keretében fajállatokat osztottak kedvezményes áron, a megyében három év alatt 300 állami tehén került kiosztásra, ezek „szimmentháli hasas” tehenek voltak, 3 évi részletfizetéssel és árkedvezménnyel jutottak hozzá a gazdák. De osztottak mangalica hasas anyakocákat, tenyészhuhokat, nemes baromfit, építettek minta-trágyatelepeket betonból, a rét- és legelőjavítási programban gyombokor-irtás, vízmosások megkötése, szakaszos legeltetés, fűmagvetés, vasbetonvályúk készültek a csordaitató helyeken. Udvarhely megyébe 50 szecskavágógép (18 ingyen) érkezett a Kühne-gyárból kedvezményes áron. A gazdák ekkor ismerkedtek első alkalommal a műtrágyával. A kirendeltségek állatbiztosító szövetkezeteket szerveztek, ekkor alakultak a székely falvakban az első gazdakörök, ekkor kezdték oktatni a gazdasági szakismereteket a kirendeltség szervezésében.

Egyik székelyföldi kirendeltség vezetőjének tapasztalata szerint „a nép nagyon bizalmatlan volt minden állami beavatkozás iránt”. (DÖRNER Béla: *Székelyföldi esetek. Erdélyi gazdasági emlékek*. Budapest, 1940. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.T.)

8 A korszak közéleti-politikai sajtójában sokat használt „egybehangolás” fogalmának nemcsak gazdasági, hanem komplex – közigazgatási, szociálpolitikai, pénzügyi, oktatási – vonatkozásai is voltak. Nem mehetünk bele ennek a kérdésnek tárgyalásába, csak jelezzük, hogy a korszakra emlékezők 40-50 év távlatából elhibázott politikának tartották a budapesti kormányok túlzott központosítási törekvéseit (lásd Teleki Béla és Vita Sándor emlékezéseit In: TIBORI SZABÓ Zoltán: Teleki Béla erdélyisége. Kolozsvár, 1993. NIS Kiadó, 14 p. és 29 p.)

9 OBERDING József György, dr.: *Románia mezőgazdaságának átszervezése*. In: *Hitel*. 1937. 2 évf. 2 sz. 133-140 p.

10 OBERDING József György: i.m.: 136 p.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából

A mezőgazdasági termelés egységes szervezésének és központi irányításának szükségességét az Erdélyi Párt politikusai is elvárásként fogalmazták meg a kormányzat felé.¹¹

1941 júniusában, a 3910. M. E. rendelet értelmében „a visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságában beillesztése és fejlesztése céljából, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügyi központi igazgatáskörében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevétele alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a földművelésügyi miniszter kirendeltséget létesít.”¹² A kirendeltség székhelye Kolozsváron volt.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara működése a visszacsatolt területre nem terjedt ki. Helyette az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt „köteles a működési területén észlelt és a mezőgazdasági termeléssel valamint a mezőgazdaság helyzetével összefüggő jelenségekről a földművelésügyi minisztert minden hónap 15 napjáig tájékoztatni.”¹³

A mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1942. évi XVI. t. c. a termelés irányításába való fokozottabb állami beavatkozást tette lehetővé.

A törvényjavaslat tárgyalásakor a helyzetértékelés legfontosabb megállapításai: alacsonyak a termésátlagok, kezdetleges a termelési technológia, a földek elszórtsága miatt tagosítás szükséges, az állattenyésztés elmaradott és szegényes. „A cél: a magyar mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi színvonalának erőteljes fokozása. Növelni kell a termelést és a jövedelmezőséget, mert szegény az ország... fokozni kell a termelést, mert szaporodó népünket el kell tartani, s a honvédelem érdekei is ezt kívánják... De megköveteli a mezőgazdasági termelés fejlesztését az állandóan fokozódó iparosítás is, amelynek mind több hazai nyersanyagra van szüksége.”¹⁴ A mezőgazdaság átalakításának terve a gazdálkodást magasabb nemzeti kötelességnek tekinti, mely nemzeti irányítás és ellenőrzés alatt áll.¹⁵

Az új szemlélet szerint a gazdálkodó nem hanyagolhatja el birtokát, nem termelhet haszontalan, a talajnak nem megfelelő növényeket, nem tenyészthet korcs állatokat. A földművelésügyi miniszter kezdeményezheti a tagosítást, tenyésztési vidékeket állapíthat meg. Előírhatja a vetőmagokat, kötelezővé teheti a nemesített magvak használatát és ilyenek termelését, a

11 TELEKI Béla: i.h. 46. p.

12 *Magyarországi Rendeletek Tára*. Hetvennegyedik évfolyam. 1941. 1. 1126 p.

13 Uo. 593 p.

14 *Csiki Néplap*. 1942. júl. 8.

15 Uo.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból közlegelők fásítását, trágyázást, szakaszos legeltetést, bármely szántóföldi növénynek kötelező termelését.”¹⁶

A törvény nagy hangsúlyt helyez a korszerű mezőgazdasági ismeretek terjesztésére a felső-, közép- és alsó fokú oktatás fejlesztésével, tanulmányi ösztöndíjak és mintagazdaságok létesítésével, kísérleti termeléssel, díjazott termelési versenyek és kiállítások rendezésével.¹⁷ A törvény a mezőgazdaság fejlesztésére évi 100 millió pengőt irányzott elő.

Egy 1945-ben készült elemzés szerint ezt az összeget az 1942. évtől kezdve évente a földművelésügyi tárca költségvetésének rendelkezésére bocsátotta a kormányzat. Ennek az összegnek a terhére adott támogatásokat nagyobb részben magánvállalkozásoknak, termelőknek folyósították, vissza nem térülő, vagy csak kis részben visszatérülő juttatások, illetve kölcsönök formájában.¹⁸

Termelészervezés

Az általános újjáépítési munka nagy lendülettel indult meg. 1941 októberében a *Kárpátmedence* folyóirat a következőképp foglalta össze a gazdasági változásokat:

„Igen jelentősek azok az eredmények, amelyeket egy esztendő alatt a vizszoacsatolt erdélyi részeken elérni sikerült. Elsősorban azt kell megemlítenünk, hogy a földművelésügyi minisztérium kereken 19 millió pengőt adott az erdélyi területek géppel, vetőmaggal, tenyészállattal való ellátására, azonkívül 24 millió facsemetét osztott szét és több gabonarakárt, mintagazdaságot és kísérletügyi állomást létesített... A kormány a közlekedés megjavításával kapcsolatosan 35 millió pengő kiadással utat javíttatott, 48 milliót pedig vasútépítésre, 4 milliót a postahálózat kibővítésére fordított. A szeretfalvi szélesnyomtávú vasút már épül, ezenkívül 15 autóbuszvonalon megindult a forgalom. A szövetkezetek 5 milliót, a fakitermelők 1,5 milliót kaptak hitelképp a kormánytól, de ezenkívül a Nemzeti Bank és a magánbankok is közreműködnek az erdélyi gazdasági élet tőkével való ellátásában.”¹⁹

A székelyföldi kisvárosok lapjai a kormánytámogatásokról lelkesen számoltak be: „a Székelyföld hatalmas támogatásban részesül és részesült minden tekintetben. A Kormány tudja, hogy elnyomatásunk idején leszegényedtünk, hogy idén katasztrofálisan rossz termésünk volt. Nagy szeretettel sietett támogatásunkra. Csak egyet említek a sok közül. A 40 vagonnyi

16 *Csiki Néplap*. 1942. júl.15

17 MOL. Z. 12.73 cs. 3781. a. 5p.

18 Uo. 6 p.

19 *Kárpátmedence*. 1941 okt. 385 p.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból búzavetőmagon felül kb. 650 vagon lisztet és kenyérbúzát szállítanak a megyénkbe.”²⁰

A visszacsatolás után leghevesebben támadott székelyföldi mezőgazdasági intézmény a még létező ugarrendszer volt. A Székelyföldön Udvarhely és Csík megyékben volt a legtöbb ugarhagyó gazdálkodást folytató falu. A szántóterület egyharmadát minden évben pihentető termelőmód nemzetgazdaságilag károsnak minősült, ebben a korszakban felszámolására mozgósította a gazdálkodókat a mezőgazdasági közigazgatás, a publicisztika egyaránt.

Az anyaországi hivatalnokokkal, agrárszakemberekkel szemben az erdélyi kisgazdaságok üzemi viszonyait alaposabban ismerő erdélyi szakemberek nem voltak annyira heves harcosai a nyomásos rendszer felszámolásának minden termelési övezetben. Különösen nem a „nem önellátó” övezetekben, mint amilyen – számításaik szerint – volt a fent említett két megye területének nagyobb része is. A talajerő-visszapótlás lehetőségeit és az erdélyi alacsony állatlétszámot figyelembe véve, egy agrárszakíró megállapította, hogy az istállótrágya-termelés nincs olyan mértékben biztosítva, ahogyan azt a helyes talajgazdálkodás megkívánja. Az ugartartás nagymérvű elterjedése Erdélyben a talajerő-fenntartás fontos tényezője volt.²¹ A növénytermelés megfelelő átszervezését csak az állatlétszám növelése és ezzel a trágyatermelés fokozása függvényében javasolja, ugyancsak ezek alapján lehetne a takarmány- és ipari növények fokozottabb bevezetésére gondolni.²²

Az intenzív propaganda és a kilátásba helyezett kedvezmények ellenére a vetésforgó bevezetése csak lassan haladt.

1941-ben Csík vármegye alispánja jelenti, hogy „a nyomásos gazdálkodás megszüntetése érdekében a gazdasági felügyelőség javaslata alapján intézkedéseket tettem. Remélhető, hogy a következő gazdasági évig e nemzetgazdaságilag is káros nyomásos gazdálkodás minden községben meg fog szűnni.”²³

Az alispán reménye egyelőre nem valósult meg, 1942 őszén a nyomásos gazdálkodást még fenntartó községek: Csíkszentsimon, Tusnád,

Kászontíz, Csíkmenaság, Csíkcsatóság, Kászontíz, Kászontimpér, Kozmás, Csíkszentgyörgy és Kászontújfalu. A Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltsége a községek részére a megszüntetendő ugarterü-

20 Hargita. 1941. december 5.

21 FARKAS Árpád: *Erdélyi kisgazdaságok üzemi viszonyai és időszervi kérdései*. Az OMGE-ben, 1941. dec. 12-én megtartott előadás. Kolozsvár, 1941. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T.

22 Uo.

23 Csík Vármegye Hivatalos Lapja. 1941. 21. 224.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból
leten való takarmánynövény termelésre 24000 q zabosbükkönyt, 126 q lóheremagot, 122 q lucernamagot és 200 q baltacím vetőmagot osztott ki.²⁴

Ugyanez év decemberében, Kolozsváron EMGE értekezleten foglalkoztak az ugarrendszer felszámolásával. Erőteljes hírverést, és a vetésforgó bevezetését támogató előadássorozatot terveztek.²⁵ A Földművelésügyi Minisztérium 259.380/1942 sz. rendelete rendelkezett a nyomásos gazdálkodás megszüntetésére irányuló eljárás megindításáról. Ezt kérhette a nyomásos gazdálkodásban érdekelt birtokosoknak a birtokarány szerinti 1/10-ed része, de kérelem nélkül elrendelhetette a miniszter is.²⁶

Egyes községek vezetése még 1943-ban sem akart lemondani a hagyományos földhasználati formáról „a káros ugargazdálkodás a vármegyében csak Csíkcsatóság, Csíkszentgyörgy és Kászontíz, Feltiz, Impér községek gazdaközönsége által van továbbra is fenntartva. Ezen községek birtokossága által hozott határozatokat [az ugarrendszer további fenntartására hozott határozatokat – O. S.] a kir. gazdasági felügyelőség megfellebbezte.”²⁷

Támogatások

A termelés színvonalának javítását célzó támogatások gyakorlatilag kiterjedtek az egész gazdasági folyamatra, a természetstől a termény-feldolgozási, tárolási, értékesítési tevékenységekig, valamint a mezőgazdasági építkezésekre és a gazdasági képzésre is. Amellett, hogy megszervezte minden szinten a gazdasági képzést, a szakminisztérium nagy jelentőséget tulajdonított a gazdasági népnevelésnek: a falvak gazdáinak állami támogatással változatos jellegű tanfolyamokat szerveztek.

Növénytermesztés

A növénytermesztés színvonalának javítására évente, kedvezményes vásárlással, minőségi vetőmagakciókat szerveztek. A gabonafélék minőségének feljavítása mellett, fontos szempont volt az ipari növények (rostlen, napraforgó, cukorrépa) és a Székelyföldön addig alig ismert takarmánynövények (lucerna, szarvaskerep, somkóró, baltacím) meghonosításának szorgalmazása.

²⁴ Csík Vármegye Hivatalos Lapja. 1942. nov. 26. 41. sz.

²⁵ Erdélyi Gazda. 1943. jan. 1. 21 p.

²⁶ A rendelet megjelent a *Budapesti Közlöny* 1943. jan. 21. számában.

²⁷ Csík Vármegye Hivatalos Lapja. 1943. 14. sz. 86 p.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból

1941 nyarán a Földművelésügyi Minisztérium a bejelentett igénylések alapján „Csík vármegye részére 17 vagon 241 sz. odvasi minőségi búza vetőmagot és 16 vagon minőségi rozs vetőmag kiosztását engedélyezte. A kiosztást az EMGE kirendeltsége végezte.”²⁸

Az ipari növények termesztését szabályozó 670-1942. M. E. rendelet²⁹ kötelezővé tette a napraforgó-termesztést, az 50 hold alatti birtokon gazdálkodóknak a 20 méternél szélesebb parcellák mindkét hosszú oldalát kellett napraforgóval szegélyezni. De a szegélynövény lehetett cirok, vagy kender is.

Az 50 hold fölötti szántóterület 5%-án a termelő köteles volt fő terményként napraforgót, vagy olajlent termeszteni.³⁰

Gyümölcsstermesztés

Marosvásárhelyen Gyümölcsészeti Felügyelőség létesült, a székely megyékben mindenütt gyümölcsészeti intézőségeket és növény-egészségügyi körzeteket állítottak fel.³¹ Az erdélyi gyümölcsstermesztés korszerűsítésére állami támogatással tanfolyamokat, kiállításokat rendeztek, a vármegyei kirendeltségek kezdeményezték a gyümölcsstermelési egyesületek megalakítását. 1942 őszén a vármegyék székhelyein vándorkiállítással egybekötött csomagolási tanfolyamokat szerveztek. A résztvevők díjtalanul kapták a gyümölcsstelepítésről és kezelésről, a gyümölcsösök rendbehozataláról szóló ismertető füzeteket.³²

1944 telén „szerte a Székelyföldön gyümölcskertészeti és zöldségtermelési szaktanfolyamokat rendeznek” – közölte szalagcímben a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Hétfői Székely Nép*.³³

Szakértők becslése szerint az erdélyi és trianoni terület között mintegy 100 évi fejlődésnek megfelelő különbség mutatkozott, különösen a gyümölcskertészet terén.³⁴

Csík megyében Balánbányán szerveztek tanfolyamot „melynek 92 hallgatója van. A minisztérium rendelkezései értelmében a tanfolyamok hall-

28 *Csík Vármegye Hivatalos Lapja*. 1941. 21. sz. 223-224 p.

29 *Budapesti Közlöny*. 1942 febr.1. 26 sz.

30 *Csíki Néplap* 1942. júl. 8.

31 *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája. 1941-1942*. Kolozsvár, 1942. Minerva

32 *Csíki Néplap*. 1942 nov. 18.

33 *Hétfői Székely Nép*. 1944 jan. 17.

34 Uo.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból
gatóinak száma nem haladhatja meg a hatvanat, a nagy érdeklődésre való tekintettel azonban itt valamennyi jelentkező felvételét engedélyezték.”³⁵
A gyümölcsösök ápolásához kedvezményes áron permetezőgépeket, osztottak, permetezőmester képző tanfolyamokat szerveztek.

Ezekre a tanfolyamokra a nagycsaládosokat vették fel.

Állattenyésztés

A Földművelésügyi Minisztérium megszervezte a Vármegyei Állattenyésztő Állomásokot. Erdélyben két körzet alakult, a székelyföldi megyék központja Csíkszereda volt.³⁶

A vármegyékben megszervezett állattenyésztési szolgálatok, állattenyésztő szervezetek, EMGE szakosztályok bonyolították a támogatások célba juttatását, állatkiállításokat, gazdanapokat szerveztek, vásárokat rendeztek.

A céltudatos tenyészkiválasztási, fajtafeljavítási program azt jelentette, hogy minden évben széles keretekben folyt az állami tenyészállat-kiosztási akció: hasas üszöket, fajkancákat, kocákat, jerke bárányokat, fajbaromfit juttattak kedvezményes áron az igénylőknek.

A községekben a törzskönyvelést és tej ellenőrzést az állattenyésztő szervezetek irányították.³⁷ Az apaállat-állomány fajtafeljavítására különösen nagy hangsúlyt fektettek. Csík megyében 1941. nyarán a Gazdasági Felügyelőség 24 tenyész bikát szerzett be Somogy vármegyéből jutalékos, kamatmentes hitellel Bélbor, Gyergyóvárhegy, Szárhegy, Ditró, Gyergyóremete részére. Az ezt megelőző akcióban Borszék, Kászonújfalú, Kászonjakabfalva, Gyimesközéplak, Gyergyócsomafalva, Gyergyóújfalú, Gyergyóremete, Tekerőpatak részére vásároltak kamatmentes hitellel, összesen 46 tenyész bikát.³⁸

A Csík megyei alispán 1942 novemberében jelentette, hogy a községek és közbirtokosságok részére a Gazdasági Felügyelőség támogatásával 153 tenyész bikát és 5.600 P értékben 14 kant szereztek be. A Vármegyei Állattenyésztési Egyesület a kászonújfalusi gazdáknak kiosztott 29 darab tenyész üszőt és 7 db hasas üszőt kedvezményes áron.³⁹

1943 tavaszán a Gyergyói medence falvaiban a Földművelésügyi Minisztérium választott jerke bárányokat vásárolt és osztott ki 40 százalékos

35 Uo.

36 *Erdélyi Gazda*. 1941. máj. 200 p.

37 *Erdélyi Gazda*. 1943. júl. 1. 332 p.

38 *Csík Vármegye Hivatalos Lapja*. 1941. 21. 223-224 p.

39 *Csík Vármegye Hivatalos Lapja*. 1942. nov. 26. 41 sz.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból kedvezményrel a kistenyésztők között. A bárányok szállítási költségeit is az állam viselte.⁴⁰

Az Udvarhely megyei gazdák Somogy megyéből vásároltak tenyészalutakat az államsegélyből, a szállítási költségeket is az állam fedezte.

1943-ban erdélyi állattenyésztés apaállat szükségletére a köztenyésztésben 1 millió pengő kamatmentes hitelt és 200 ezer pengő árkedvezményt biztosított a kormányzat.

Legelő- és rétgazdálkodás

Az erdélyi gazdasági viszonyokról egy 1942-ben készült jelentés szerint, a legelők általában gyengék, nélkülözik a szakszerű kezelést. Csíkban, ahol kintháló a csorda, a legelő 70%-a használhatatlan a sok tövisbokor, borókabokor és vakond kártevés miatt.⁴¹ A legelőgazdálkodás javítására fejlesztési terveket dolgoztak ki, a kormányzat mintalegelők létesítését támogatta.

A földművelésügyi miniszter az erdélyi kirendeltséggel elkészítette a legelőgazdaság fejlesztési munkatervét. A kirendeltség minden megyében 2-2 legelőt feljavított, hogy mintalegelők szolgáltatassák a példát a további munkálatokhoz.⁴² Csík vármegyében a Csíksomlyó legelőterületén felállított mintalegelőt 1942 őszén az állam gépekkel és egyéb korszerű berendezéssel szerelte fel.⁴³ Udvarhely megyében Homoródszentpálon volt mintalegelő.

A legelőgazdálkodás feltételeit szerszámok kiosztásával, gyepvetőmag akciókkal is támogatta az állam. Csík vármegyében 1942 őszén „a földművelésügyi minisztérium erdélyi kirendeltsége 130 darab csákányt, 205 csákánykapát, 170 vasgereblyét, 16 láncboronát bocsátott a birtokosságok rendelkezésére – ezen kívül 1080 kgr fűmagot és 4.759 P készpénzt itatók, stb. létesítésére.”⁴⁴

Mezőgazdasági építkezések

A kormányzat a mezőgazdasági termények tárolására, a feldolgozás fejlesztésére, a korszerű állattartás segítésére épületeket emeltetett, illetve hitelekkel, segélyekkel támogatta az építkező gazdákat. Nemcsak a székelyföldi kisvárosokban de a nagyobb községekben is (Székelykeresztúr,

40 Gyergyó és vidéke. 1943 máj. 17.

41 BRÜCKLER József: *Az erdélyi lejtértesítés*. 1941 június. MOL. Z. 839.4 cs. 55 tétel. 22 p.

42 *Csíki Néplap*. 1941. okt. 29.

43 *Csíki Néplap*. 1942. jan. 14.

44 *Csik Vármegye Hivatalos Lapja* 1942. nov. 26. 41 sz.

Csíkszentdomokos) gabonataralók épültek. A kisgazdaságokban mintais-tállók, minta-trágyatelepek, minta-baromfiólak, silók építéséhez nyújtottak pénzbeli segélyeket. Az ekkor kezdeményezett silóépítések Homoródszentpálon annyira beváltak a kisgazdaságokban, hogy később a gazdák önerőből is építettek silókat.

Az állati termékek és ipari növények feldolgozására nagyobb tőkebefektetésekkel üzemek létesültek. 1941 nyarán a kolozsvári Gazdaság- és Hitelszövetkezetek központja, a Szövetség a FM 71398/1941. febr. 25. számú leiratában megbízást kapott, hogy más észak-erdélyi városok és nagyobb községek mellett Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Gyimesbükön, Parajdon juhtejgyűjtő és gomolyakészítő, illetőleg juhgomolya-beváltó állomásokat létesítsen. Erre a FM 120. 000 pengő államsegélyt helyezett a Szövetségnek kilátásba. Egy-egy állomás után legfeljebb 4. 000 pengő lehetett a segély.⁴⁵

Csíkszentsimonban a Csíki medence fő mezőgazdasági terménye, a burgonya értékesítésére a Földművelésügyi és Iparügyi Minisztérium kezdeményezésére burgonyakeményítő és szörpgyár épült.⁴⁶ A gyár felépítése és üzembe helyezése 1 millió 300 ezer pengőt igényelt, kapacitása évente 1200 vagon burgonya feldolgozása.⁴⁷

1941-ben Csíkszereda megyei városban a vágóhíd épült 120. 000 pengő állami támogatással.⁴⁸

A Gyergyói-medencében 1943 augusztusában megkezdte a termelést a szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezet üzeme. A Lenfeldolgozó Szövetkezet „első példája Erdély gazdasági közületeinek széles távlatokat megnyitó összefogására. A szövetkezet üzletrésztökéjébe ugyanis 100.000 pengőt jegyzett a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja, 100.000 pengőt a marosvásárhelyi Hangya, 50. 000 pengőt a Szárhegyi Gazdasági Szövetkezet, míg a Földművelésügyi Minisztérium 200.000 pengő jegyzésével járult hozzá a fontos üzem megteremtéséhez.”⁴⁹

1943 szeptemberében Csíkszentsimonban hordó és dongagyár építését fejezték be.⁵⁰

1944 januárjában a gyergyószentmiklósi vajgyár felépítéséhez „a 40. 000 Pengős állami segély már meg is érkezett. Az építkezéshez szükséges többi pénzt üzletrészek formájában a gyergyói gazdáknak kell bejegyezniük.”⁵¹

45 BRÜCKLER József: *i.m.* 134 p.

46 Uo. 8 p.

47 *Csíki Néplap*. 1941. aug.13.

48 *Csik Vármegye Hivatalos Lapja*. 1941. 32 sz. 313 p.

49 *Gyergyó és vidéke*. 1943. aug. 6.

50 *Csik Vármegye Hivatalos Lapja*. 1943. szept. 2. 32. sz.

51 *Gyergyó és vidéke*. 1944. jan. 10.

Kedvezményes gépvásárlási akciók

A mezőgazdaság technikai színvonalának emelésére a kormányzat több alkalommal szervezett kedvezményes gépvásárlási akciókat. 1941 tavaszán és őszén 50%-os állami támogatással a csíki gazdák vetőgépeket, magtisztító gépeket, ekét, füllesztőt, darálót, répavágót, szecs kavágót, boronát, lókapát, tejjgazdasági felszereléseket vásárolhattak.⁵²

2001 tavaszán Csíkszentmihály határában még használtak egy lóvontású Kühne-vetőgépet, amelyet állami támogatással a negyvenes évek elején vásároltak, és amellyel a mai tulajdonosa szerint „még mindig kitűnő, pontos munkát lehet végezni.”

Gazdasági képzés

Az erdélyi felsőfokú gazdasági képzést a kolozsvári Gazdasági Akadémia biztosította. Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön középfokú gazdasági tanintézetek létesültek. Állami támogatással tovább működött a székelykeresztúri és kézdivásárhelyi téli gazdasági szakiskola.

1941-ben, Csíkszeredában a vármegye kérelmére a téli gazdasági iskola földműves szakiskolává alakult.⁵³ A megye másik városában, ugyanebben az évben „a m. kir. Földművelésügyi Minisztérium a kor szellemének megfelelő haladó és okszerű gazdálkodás minél szélesebb rétegekben való elterjesztésére 1941 őszén Gyergyószentmiklós székhellyel téli gazdasági iskolát s mellette mezőgazdasági szaktanácsadó állomást létesített... A tanítás ingyenes. A tanulmányi idő tartama 2 év.”⁵⁴

A gazdasági oktatásban az állam kedvezményeket is biztosított a kisgazda családokból származó tanulók részére, amelyekért a felvételi kérvénnyel egyidejűen és az igazgatóság útján a Földművelésügyi Minisztériumhoz kellett folyamodni.⁵⁵

A gazdasági oktatásnak, a gazdálkodók beállítódásában – gyermekeik várható jövőbeni földműves életpályájának tekintetében – minden vidéken nem volt nagy vonzereje. Gyergyószentmiklóson már két éve, hogy működött a téli gazdasági iskola, de a város „kivételével egyetlen egy gyermek község sem küldött tanítványokat. Ugyanekkor az alfalvi és ditrói polgári iskolákban hegyén-hátán tolonganak a kisgazda ifjak.”⁵⁶

52 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája... i.h. 78 p.

53 Csík Vármegye Hivatalos Lapja. 1941. 32. 320.

54 Gyergyó és vidéke. 1941. nov. 8. 2. sz.

55 Erdélyi Gazda. 1943 ápr. 1.

56 Gyergyó és vidéke. 1943. nov. 12.

Az oktatási intézményekben folyó gazdasági képzés mellett a gazdasági ismeretek terjesztése a különböző profilú, rövidebb időtartamú tanfolyamok keretében zajlott. Gazdasági előadók, EMGE szakosztályvezetők tartottak a községekben főleg télen, néhány hetes tanfolyamokat a korszerű természeti technológiákról, tenyésztési eljárásokról.

1941 decemberében Kászonaltizén, Kászónújfaluban, Menaságon, Delnén állattenyésztési tanfolyamok nyíltak⁵⁷, 1943 ősze és 1944 nyara között a *Csiki Néplap* hírei szerint a vármegye gazdái, gazdasszonyai a következő tanfolyamokra jelentkezhetnek: gépkezelői tanfolyam Marosvásárhelyen; rét- és legelőgazdálkodási tanfolyam Madéfalván; zöld-mezőgazdasági és pásztorképző tanfolyam Karcfalván és Csíkszentmártonban; méhésztanfolyam, öt napos növénytermesztési tanfolyam Csíkszentléleken, ezüstkalászos tanfolyamot végzett gazdák részére; két hónapos gazdasági tanfolyam Csíksomlyón; három hetes gyümölcssteresztési tanfolyam Csíkszentgyörgyön; szabó-varró tanfolyam Csekefalván; gazdasági vándortanfolyam Csíkszentsimonban, Csíkszentsimon-Csatószei Gazda-gazdasszony szakosztály tanfolyama gazdasszonyok, lányok részére; gyógynövény-beváltói tanfolyam Marosvásárhelyen, Kászónújfaluban, Nagytusnádán; Taplocán 3 hónapos EMGE tanfolyam.

A mezőgazdaság korszerűsítését célzó állami támogatásokat az akkori közéleti diskurzusokban és a ma még erre a korszakra emlékező idők vélekedése szerint is hasznos, hatékony, állami beavatkozásnak tekintették. A támogatási, képzési formákban részesülő gazdaságokban több termést jelentettek, növelték a haszonállattartás jövedelmezőségét.

Összefoglalás

A 2. bécsi döntés után a Székelyföldön bekövetkezett társadalmi, gazdasági változások feltárásával nem foglalkozott a történettudomány. Eddigi kutatásaim⁵⁸ alapján úgy látom, hogy az ekkor zajló társadalmi, gazdasági folyamatokból kiemelkedik néhány, további kutatásokra érdemes opposíció.

- a központosító állam és a decentralizációért küzdő erdélyi társadalmi szervezetek konfliktusa (pl. a közületek vagyonkezelésének irányításában);
- a szövetkezeti és magántőke közötti konfliktus;

⁵⁷ *Csiki Néplap*. 1941. dec. 10.

⁵⁸ A korabeli sajtóanyagok kutatása és levéltári munka mellett néhány a korszakot átélt emlékezővel készítettem mélyinterjúkat. Ezt a munkát tovább kellene folytatni. A levéltári kutatást nehezíti, hogy a korszak erdélyi gazdasági intézményeinek iratanyaga az elmenekítés, majd visszaszállítás idején 1948-ban részben megsemmisült.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból

– az anyaországi és erdélyi elitiek közti feszültségek (a cím és rangkóróság körül folyó viták);

A kormányzati támogatási formák feltárása távolról sem kimerített: kutatni kellene a kisipari hitelek, szociális támogatások, adminisztratív, egészségügyi és más intézmények modernizálására tett kísérleteket, a közlekedési hálózat fejlesztésében történt előrelépéseket.

Társadalomtörténeti szempontból négy év jelentéktelen, rövid idő. A politikai intézményrendszer változásához fogható alapvető átalakulások a társadalmi, gazdasági viszonyokban ennyi idő alatt nem mehettek végbe.

A trianoni és erdélyi területek közötti – a kor nyelvén „egybehangolási” – kísérleteket gazdasági, társadalmi adaptációs folyamatként értelmezem. A folyamat konfliktusos volt: egy fél-archaikus, nagyrészt agrárjellegű társadalom került szembe egy modernebb, társadalmilag differenciáltabb erőteljesen polgári jellegű társadalommal. A folyamat felülről vezérelt, a főszereplő az erőforrás-elosztó, a termelést és az árakat szabályozó, támogató és javakat elvonó állam. A termelőktől az új helyzet: a modernizációs igények, a hadigazdálkodás körülményei nyitottabb gazdálkodói magatartást, erőfeszítéseket és lemondást követeltek.

A gazdasági szféra jelenségeinél maradványok, a visszacsatolás után a várokozások óriásiak és részben irreálisak voltak. Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ez az adaptációs folyamat milyen gazdasági, politikai feltételek között zajlott.

A közvetlen termelési viszonyok – a birtokstruktúra, tulajdonlasi, örökösödési szokások nem változtak, nem lehet kideríteni, hogy a faj állat, gép, vetőmag, és más formákban elosztott forrásokból, közvetített anyagi és szellemi javakból mennyi többlettermelés lett, mert a hadigazdálkodásban fokozódó elvonás körülményei között, a többlet nem a termelő társadalomban hasznosult.

A korszak végére fokozatosan kimerültek a gazdasági támogatásokhoz szükséges tartalékok, növekedett az állam elvonó tevékenysége és – az erőteljes nemzeti ideológia ellenére is – ezzel párhuzamosan a termelők rejtett ellenállása.